

Metin Bağdaşıklığı Açısından Arapçada Gönderim Olgusu

Yusuf KARATAŞ*

Reference in Arabic Language with Perspective of Textual Cohesion

This article is centered upon the textual cohesion, one of the important subjects that have been emphasized in the linguistic studies. In this frame, the issue of reference, which ensures the textual cohesion, is examined. First, types of references are introduced. Then, referential functions of Pronouns, Demonstrative Nouns, Conjunctive Nouns and Definite Article are explained by several examples. Thus, how phenomenon of references works in Arabic language is noted.

Key Words: Arabic Language, Linguistic Discourse, Cohesion, Reference

Anahtar Kelimeler: Arapça, Söylembilim, Bağdaşıklık, Gönderim

İktibas / Citation: Yusuf Karataş, "Metin Bağdaşıklığı Açısından Arapçada Gönderim Olgusu", *Usûl*, 9 (2008/1), 201 - 212.

Giriş

Tümce üstü dil çalışmalarında söylemin/metnin bütünlüğünün nasıl gerçekleştiğinin belirlenmesi oldukça önemlidir. **Bağdaşıklık (cohesion/الاتساق)** ise metnin bütünlüğünü sağlayan önde gelen ölçütlerden birisidir. Günümüzde bağdaşıklık konusunda en dikkat çeken çalışma Halliday & Hasan'a aittir. Halliday & Hasan (1976) bağdaşıklık konusunu, gönderim (reference/الإحالة), değiştirim (substitution/الاستبدال), eksilteli anlatım (ellipsis/الحذف), bağlantı ögeleri (conjunction/أدوات الربط) ve sözlüksel bağdaşıklık (lexical cohesion/الاتساق المعجمي) başlıkları altında incelemiştir. Halliday & Hasan'a göre bağdaşıklık metindeki anlamsal ilişkileri gösterip metni metin kılan ve metindeki bir unsurun ancak başka bir unsurla açıklanabildiği di-

zisel ilişkilerdir¹. İngilizcede yapılan bu çalışma araştırmacılar arasında oldukça ilgi görmesinin yanı sıra çalışmanın bulgularını başka dillere uyarlanmak istendiğinde kimi farklılıklar ortaya çıkmakta hatta bazen yetersiz kalabilmektedir. Aslında aynı dili inceleyen araştırmacılar arasında farklı bakışların ya da tamamlayıcı yaklaşımların olduğu aşikardır. Örneğin de Beaugrande & Dressler, tonlama (intonation /التنغيم)'nin da özellikle sözlü metinlerde bağdaşıklık sağladığına işaret etmektedirler². Bu açıdan bir dilin kendine has özellikleri üzerinde durmak önemlidir.

Bu çalışmada Arapçanın özellikleri dikkate alınarak metin bağdaşıklığı çerçevesinde gönderim olgusu irdelenmeye çalışılacaktır.

Bağdaşıklık (Cohesion/الاتساق):

Bağdaşıklığın, araştırmacılar tarafından bir metnin metin olmayandan ayıracak temel özellikler içerdiği belirtilmektedir³. Bağdaşıklık bir metinde bulunması gereken zorunlu şartları içermektedir.

Bağdaşıklık olgusunda metindeki dilbilgisel ve biçimsel bağıntılar ön plana çıkarılmaktadır. Bu açıdan bağdaşıklık metindeki mantıksal ve anlamsal unsurların oluşumuna karşılık gelen tutarlılık olgusu için temel kabul edilir⁴.

Bağdaşıklık metin üreticisi ile alıcısı arasındaki bir anlaşma olarak görülmektedir. Metin üreticisi, alıcının konuyla ilgili bilgi birikimine ve konuya olan yakınlığına bağlı olarak bazı eksilteli anlatımlara başvurabilmekte ve bir anlamda üretici, metnin bağdaştırılması sürecine alıcıyı dâhil etmektedir.

Halliday&Hasan'a göre ise bağdaşıklık metinde hazır bulunan bir olgudur, başka bir deyişle bağdaşıklık oluşumunda okuyucunun/alıcının katkısı bulunmamaktadır⁵. Ancak bu iki araştırmacının bu yaklaşımları eleştiriye

¹ Halliday, M.A.K., Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*. New York: Longman Group UK Limited, 1976, s.4.

² de Beaugrande, R. A.& Dressler, W. U. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman, 1981, s. 49.

³ Hattâbi, Muhammed, *Lisâniyyât en-Nass: Medhal ilâ İncâmi'l-Hitâb*. (et-Tab'atu's-Sâniye). ed-Dâru'l-Beyzâ: el-Merkezu's-Sâkâfuyyu'l-'Arabî, 2006, s. 12; ez-Zinâd, el-Ezher, *Nesîcu'n-Nass*. ed-Dâru'l-Beyzâ: el-Merkezu's-Sâkâfuyyu'l-'Arabî, 1993, s. 18.

⁴ Hattâbi, a.g.e., s. 12.

⁵ Hattâbi, a.g.e., s. 25.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., İlahiyat Fak., Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı (Arş. Gör. Dr.), (ysfkratas@hotmail.com).

maruz kalmıştır. Biçimsel olarak bağdaşıklık özellikleri taşımayan ama alıcıların/okuyucuların bağdaşık ve tutarlı bulduğu ve okuyup anladığı metinlerle hep karşılaşılması olağan bir durumdur⁶:

<p>Necip Mahfuzla Söyleşi "Arap Romanında Dini ve Folklorik Mirasın İşlevselleştirilmesi" Perşembe: Akşam Saat Yedi, İbn-i Haldun Salonu Herkesine Açık Davet</p>	<p>حوار مع نجيب محفوظ "توظيف الموروثات الدينية والشعبية في الرواية العربية" الخميس: الساعة مساء، قاعة ابن خلدون الدعوة عامة</p>
---	---

Görüldüğü gibi örnek metinde şekli herhangi bir bağdaşıklık aracı bulunmamaktadır. Ancak davetin üniversitede bir panoda asılmış olduğu düşünülüp ve bir konusunun, yerinin ve zamanın olduğu göz önünde bulundurulursa ve hitap ettiği belli bir kitle açısından metin bağdaşık ve tutarlı olarak algılanmış ve gereğine uygun davranılmış olmalıdır. Eğer metin dilsel bağdaşıklık araçlarından yoksun ise o zaman metnin dil dışı bağlamı oldukça önemli olmaktadır⁷. Dolayısıyla bağdaşıklık alıcıdan ayrı sadece metin üreticisinin gerçekleştirdiği bir olgu değildir.

Diğer yandan "metin grameri tümce gramerine muhalif mi yoksa onu geliştirici bir olgu mu olduğu" değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Sa'd Maslûh, bağdaşıklığın metinde devamlılık ve sıralılık özelliklerini sağladığını vurgulamakta ve bağdaşıklık oluşumunda dilbilgisel bağımlılıkların (grammatical dependency) önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili aşağıda belirtilen unsurlarda bulunan dilbilgisel bağımlılıklar öne çıkmaktadır⁸:

- a) Bir tümcedeki,
- b) Peşpeşe gelen tümceler arasındaki,
- c) Bir paragraf veya metnin bir kesitindeki, Paragraflar veya metin kesitleri arasındaki, Bütüncül bir yapı olarak metin tümcesindeki bağımlılıklar.

⁶ Ebu delv, Ahmed Muhammed Zib.. *Tahlîlu'l-Hitâbi'l-Cedelî fi'l-Kur'ân. Dirâsetun fi Lisâniyyâti'n-Nass. Utrûhatu'd-Doktûra. İrbid: Câmi'atu'l-Yermûk, 2002, s. 47.*

⁷ Bkz. Brown, G.&Yule, Geogerge, *Discourse Analysis*. New York: Cambridge University Press, 1983, s. 223.

⁸ el-Fakî, Subhî İbrahim, 'İlmü'l-Luğati'n-Nassî Beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk, *Dirâsatun Tatbikiyye 'ala's-Suveri'l-Mekkiyye. el-Kâhire: Dâr Kibâ', 2000, C. 1, s. 96.*

Her büyük metin biriminin asıl, temel bir tümcesi bulunmaktadır. Bazen bu asıl tümce ilk cümle olabilmektedir. Bir ana söylem/metindeki büyük metin birimlerinin çokluğuna bağlı olarak temel tümcelerin sayısı artabilmektedir. Temel tümce, konunun kendisinin üzerine bina edildiği tümcedir. Bu tümce, diğer tümceleri kontrol etmekte olup metnin çıkış noktasını oluşturmakta ve diğer tümcelere nazaran metnin kurucu ögesi olarak ortaya çıkmaktadır⁹.

Söylem çözümlemesi, bir metnin merkez ekseninin tespit edilmesidir. Bu da bir dizi işlem sonucu belirlenebilmektedir. Bağdaşıklık hem söylem çözümlemesinde hem de metin üretimi sürecinde başvurulması gereken temel metinsellik ölçütlerinden biridir. Başlıca metin bağdaşıklığı araçlarından biri ise bu çalışmanın ana eksenini oluşturan gönderim olgusudur.

Gönderim (Reference /الإحالة)

Gönderim konusu, genel olarak dil çalışmalarının en çok üzerinde durduğu konular arasındadır. Gönderim, bir metindeki sözcükler, nesnelere, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkidir ve bir unsurun aynı metin dünyasında başka bir unsura bağlı olarak anlaşılabilmesidir¹⁰.

Gönderim metin oluşturulmasını ve kesitlerinin birleştirilmesini sağlayan önemli unsurlar arasındadır. Alıcı, okuduğu metindeki gönderim unsurları hakkında zihninde bir temsil oluşturamazsa metinle etkileşime geçemez ve metni anlayamaz. Okuyucunun, metin içi gönderimleri kolay belirleyebiliyor olması gerektiği gibi metnin konusu ve metin dışı gönderimler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Gönderim unsuru, metin bağdaşıklığı ve tutarlılığının oluşumunda diğer unsurların başında gelmektedir.

Diğer yandan gönderim konusu, gramercilerin zamir/adıl (الضمير) başlığı altında ayrıntılı olarak ele aldıkları temel konular arasındadır. Gramer çalışmaları çerçevesinde özellikle zamir kullanımının şartları ve zamirin tümce içi unsurları birbirine bağlamasındaki işlevi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda bu çalışmalarda adıl kullanımının, sadece konuşmacı/ yazarın tek

⁹ el-Vedâ'i, 'İsa Cevâd Fadl Muhammed. *et-Temâsuku'n-Nassî, Dirâsatun Tatbikiyye fi Nehci'l-Belâğa. Utrûhatu'd-Doktûra. 'Ammân: el-Câmi'atu'l-Urduniyye, 2005, s. 48.*

¹⁰ de Beaugrande, Robert, *en-Nassu ve'l-Hitâbu ve'l-İcrâ'. (İngilizceden Arapçaya Çev. Temmâm HASSÂN). (et-Tab'atu'l-Ulâ). Kâhire: 'Âlemu'l-Kutub, 1998, s. 320.*

başına karar verip gerçekleştirdiği bir süreç değil dinleyicinin /okuyucunun da konuya dahil olduğu ortak bir süreç olarak görüldüğü dikkat çeker. Adılın metinde ya da konuşmada önceden bilinen belirli bir isme işaret ettiği belirtilmiştir. Sibeveyh [ö. 180/ 796], yazarın / konuşmacının, muhatabın kendisinin neden ve kimden bahsettiğini bildiği sonucuna bağlı olarak adıl kullandığını ifade etmektedir¹¹. Başka bir deyişle gönderim tarafların bildiği ve üzerinde uzlaşmanın olduğu düşünülen isme, nesneye ve olaya yönelik gerçekleşmektedir. Ancak gramercilerin zamir ve onun işlevlerine yönelik yaptıkları çalışmalar tümce düzeyinde sınırlı kalmış ve zamirlerin metin oluşumundaki rolleri ele alınmamıştır.

Gönderim Türleri

Gönderim konusunun, metin dışı gönderim ve metin içi gönderim olmak üzere iki temel alt başlık altında incelenmesi isabetli görülmektedir¹²:

• Metin Dışı Gönderim (Exophoric Reference/الإحالة المقامية-الخارجية)

Metin dışı gönderim, metin içi gönderim gibi etkin bir bağdaşıklık işlevi görmüyor olsa da dilin durum bağlamıyla ilgisini kurarak metnin oluşumuna katkı sağlamak ve metin bağdaşıklığı araçları arasında yer almaktadır¹³.

• Metin İçi Gönderim (Endophoric Reference/الإحالة الداخلية)

Metinsel gönderim ya da metin içi gönderim, doğrudan metindeki çeşitli kesitlerin ve ifadelerin birbiriyle bağlantısını kuran gönderimdir. Metin içi gönderim, okuyucuyu/dinleyiciyi gönderilen öğeyi bulması için bizatihi metin içine yönlendirmektedir¹⁴.

i. Ön Gönderim (Anaphora/الإحالة القبلية)

Metinde daha önce geçen bir sözcük ya da ifadeye işaret eden sözcük ya da ifadenin kullanımındadır¹⁵:

(محمد ركب الدراجة، لكن علياً لم يركبها.)

(Muhammed bisiklete bindi ama Ali [ona] binmedi.)

ii. Art Gönderim (Cataphora/الإحالة البعدية)

Bir metinde bir sözcük ya da ifadenin kendisinden sonra kullanılacak başka bir sözcük ya da ifadeye işaret etmesidir¹⁶.

Art gönderimin Arapçadaki en dikkat çekici örnekleri “durum/olay adılı” (pronoun of fact or story/ضمير الشأن)’nın kullanımında ve diğer bazı anlatım biçimlerinde görülmektedir. Konu aşağıdaki örneklerle daha açıklayıcı olacaktır¹⁷:

(من تونس نقدم إليكم نشرة الظهيرة للأبناء، وهذا موجزها ...)

(Tunustan size öğle haberleri sunuyoruz. Bunlar özetler...)

(صرح ناطق باسم مجلس قيادة الثورة فقال ما يلي ...)

(Devrim komutanlığı konseyi sözcüsü açıklama yaptı ve şunları söyledi.)

﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ﴾ 55/39

(O gün ne insana ne de görünmez varlıklara günahları hakkında bir şey sorulmayacaktır [sormaya ihtiyaç olmayacaktır].)

“Durum adılı”nın işlevini görmek için şu örneğe dikkat etmek yararlı olacaktır¹⁸:

(أيها الناس، إنه لا يستغني الرجل - وإن كان ذو مالٍ - عن عشيرته ودفاعهم عنه بأيديهم وألستهم.)

(Ey insanlar, bir adam zengin bile olsa aşiretinden ve aşiretinin onu eliyle diliyle savunmasından müstağni olmaz.)

Görüldüğü üzere örnekte, bir sözcüden önce gelen durum adılı, konuya dikkat çekmekte ve önemini vurgulamaktadır.

¹¹ Sibeveyh, ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*. (Tah. Abdu’s-Selam Muhammed Harun). Kâhire: Mektebetu’l-Hancî, 2004, C. 2, s. 6.

¹² Halliday&Hasan, *a.g.e.*, s. 31.

¹³ Halliday&Hasan, *a.g.e.*, 33.

¹⁴ Brown&Yule, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁵ el-Fakî, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁶ el-Fakî, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁷ ez-Zinâd, *a.g.e.* s. 119.

¹⁸ el-Vedâ’î, *a.g.e.*, s. 169.

Araştırmacılar gönderimin bu her iki türüyle metinde sağladıkları şekli bir bağlantıdan ziyade metnin anlam ve tutarlılık boyutuna katkıları üzerinde durmaktadırlar¹⁹.

Öte taraftan ön gönderim ve art gönderim türleri, kendilerinin dışında bir dil varlığına ve bir nesneye gönderimde bulunmaları açısından benzerlik gösterirken art gönderimde gönderilen unsurun kendisinden sonra gelmesi söylemde bir kapalılığa neden olduğundan bu ögenin zayıf olduğu ileri sürülmüştür. Konuşmada açıklık ilkesinin esas olduğu kapalılığın bu ilkeye ters düştüğüne dikkat çekilmiştir²⁰.

Gönderim yapısında esas olan, zamirin işaret ettiği ismin (gönderilen açıklayıcı unsurun), zamirden (gönderenden) önce gelmesi gerektiğidir²¹. Bu görüş tartışmaya açık görünmektedir. Söylemin amacı açıklık olduğu gibi bazen söylem üreticisi kapalılığı da kendisine amaç edinmiş olabilmektedir.

Diğer yandan konuyla ilgili göz ardı edilen nokta ise metinde zamirin işaret edilen isimden önce zikr edilmesinin metin bağdaşıklığı tekniklerinden biri olmasıdır. Metinde gönderimde bulunulan unsurlara önceden dikkat çekme amacı güdülmüş olduğu söylenebilmektedir.

Gönderim Ögeleri

Araştırmacılar zamirleri, işaret isimlerini ve karşılaştırma edat ve sözcüklerini gönderim ögelerinin başta gelen unsurları olarak değerlendirmektedir²². Arapçada başta zamirler ve işaret isimleri olmak üzere “bağlayıcı isimler” ve “belirlilik takısı” gönderim işlevi gören unsurlardır.

• Zamirler (Pronouns/الضمائر)

Adıllarla/zamirlerle gerçekleştirilen gönderimin metinsel bağdaşıklık ve tutarlılık olgusunun gerçekleşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Adıllar özellikle metin içi gönderimde en yaygın kullanılan öğelerdir. Diğer

¹⁹ el-Vedâ'î, a.g.e., s. 149.

²⁰ eş-Şâviş, Muhammed, *Usûl Tahlili'l-Hitâb fi'n-Nazariyyeti'n-Nahviyyeti'l-'Arabiyye*. Tûnus: el-Mu'essetu'l-'Arabiyye li't-Tevzîf, 2001, C. 2, s. 1213.

²¹ eş-Şâviş, a.g.e., C. 2, s. 1223.

²² el-Fakî, a.g.e., s. 116; Hattâbî, a.g.e., s. 17.

yandan zamirlerin Amerikan İngilizcesinde metin dışı unsurlara yönelik gönderim işlevi de görülmüştür²³:

(Kes şunu!)	(Stop it!)
(Unut gitsin onu!)	(Forget it!)

Zamirler, varlık (الوجودية) ve iyelik (الملكية) olarak üzere iki başlık altında değerlendirilebilmektedir²⁴. Arapça gramer kitaplarında yaygın biçimde zamirler, “ayrı ve bitişik zamirler” diye ayrılır. Bitişik zamirlerin isme bitişenleri iyelik zamiri kategorisinde, fiile bitişen zamirlerin ise bir varlık ya da kişi kategorisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır.

a) Varlık zamirleri: ben (أنا), sen (أنت), o (هو) biz (نحن) yazdılar (كتبوا) vb.

b) İyelik Zamirleri: mektubumuz (رسالتنا), onun kalem (قلمه) vb.

Söylem çalışmalarında konuşmacı ve alıcıyı gösteren zamirlerin bir söylemin aşamalarının belirlenmesini kolaylaştırması ayrıca önemlidir.

Yine fillerde kullanılan zamirlerin, dikkati metindeki eylemleri gerçekleştiren belirli öznelere yöneltmesi metnin bütünlüğünün daha kolay anlaşılması ve anlamlandırılması için önemli olmalıdır.

İyelik zamirlerinin yerine metinde varlık zamirlerinin ağırlıklı olması metnin devamlığını güçlendirmekte diğer yandan söylemin belirli bir muhatap ve zamanla sınırlandırılmasını zorlaştırmaktadır²⁵.

Zamirlerin gönderimsel işlevleri için aşağıdaki örneği incelemek yararlı olacaktır:

قالت: بلغني أيها الملك السعيد أنه كان رجل صياد وكان طاعناً في السن وله زوجة وثلاثة أولاد وهو فقير الحال وكان من عادته أنه يرمي شبكته كل يوم أربع مرات لا غير ثم أنه خرج يوماً من الأيام في وقت الظهر إلى شاطئ البحر ...²⁶

(Şehrazad: Duydum ki ey mesut şah, bir zamanlar oldukça yaşlı, evli ve üç çocuğu olan fakir bir balıkçı varmış. Ağını her gün denize sadece dört kez atarmış. Günlerden bir gün, öğle vakti deniz kenarına gitmiş...)

Binbir Gece Masallarının “Balıkçı ile İfrit Anlatısı”nın ilk tümceleri olan bu kesitte görüldüğü gibi, art gönderim yeni bir anlatı başlangıcında ken-

²³ de Beaugrande, a.g.e., s. 321.

²⁴ el-Vedâ'î, a.g.e., s. 151.

²⁵ el-Vedâ'î, a.g.e., s. 160.

²⁶ el-İskenderânî, Muhammed, (2006). *Elf Leyle ve Leyle*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2006, C. 1, s. 16.

dini göstermektedir. Böylelikle yeni başlayan anlatıya dikkat çekilmiştir. Alıntıda işaretlenmiş olduğu gibi zengin adıl kullanımıyla ön gönderime başvurulmuştur. Bu durum doğal olarak metnin bağdaşıklık yapısını güçlendirmiştir.

• İşaret İsimleri (Demonstrative Nouns/ أسماء الإشارة)

Gösterme/İşaret isimleri, bir sözcük ve sözcük grubuna gönderimde bulunduğu gibi metnin bir kesitine yönelik gönderim gerçekleştirmektedir. Böylelikle hem metinde bir kısaltma yapılmakta hem de tekrardan kaçınılmış olunmaktadır.

﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ 17/36

(İşitme duyusu, görme duyusu ve kalp bunların hepsi sorguya çekilecektir.)

Örnekte görüldüğü üzere (أُولَئِكَ) işaret ismiyle kendisinden önce gelen üç isme gönderim yapılmıştır.

Yer, zaman ve yön gösteren isimler gramer kitaplarında bahsi geçen işaret isimlerine ek olarak gönderim işlevi gören unsurlardır. Böyle olunca “bu (هذا), onlar (هؤلاء), şimdi (الآن), yarın (غدا), orada (هناك), doğuda (شرقاً), ön (الأمام), arka (الخلف) vb. sözcükler gönderim işlevi gören kelimeler olarak ele alınmaktadır²⁷.

Zamirlerle yapılan bir gönderimde, gönderilen tek sözcük ya da sözcük grubu iken işaret isimleriyle yapılan gönderimde tek sözcük ve sözcük grubu gönderilen olduğu gibi metnin bir tümcesi, paragrafı, kesiti hatta metnin tamamı, gönderilen olabilmektedir:

﴿قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ 5/119

(Allah şöyle diyecek: Bugün sözlerine sadık olanlar hakikate sadakatlerinin faydasını görecekler: sonsuza kadar kalacakları içinden ırmaklar akan has bahçeler onların olacak; Allah onlardan hoşnut, onlar da Allah'tan hoşnuturlar. **Bu** büyük bir mazhariyettir.)

وقد رد لونه واحمر وجهه وصار يأكل بشهية بعدما كان قليل الأكل، فتعجب من ذلك...²⁸

(Rengi geri geldi, yüzü al al oldu ve önceden az yerken iştahla yemeye başladı. O bu duruma çok şaşırıldı...)

²⁷ Ebu Delv, *a.g.e.*, s. 36; ez-Zinâd, *a.g.e.*, 116.

²⁸ el-İskenderânî, *a.g.e.*, s. 8.

Görüldüğü gibi örnekte işaret isminin, kendisinin içinde yer aldığı tümceden önceki üç tümceye birden gönderimde bulunduğu dikkat çeker. Burada hem (ذلك) işaret isminin anlaşılması tümcelerin anlaşılmasına bağlı olması hem de metnin sonrasını öncesine bağlayan bir düğüm teşkil etmesi açısından metne yönelik çalışmanın önemi kendini gösterir.

• Bağlayıcı İsimler (Conjunctive Nouns/ الأسماء الموصولة)

Arapçada özellikle tekil, ikil ve çoğul yapıları bulunan “bağlayıcı isimler”in metin bağdaşıklığından bahsetmek mümkündür.

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۲﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ﴿۱﴾﴾ 2/1-2

(Bu ilahi kitabın üzerinde hiçbir şüpheye yer yoktur ve **Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara** yol göstericidir. **Onlar** insan idrakini aşan olguların varlığına inanırlar...)²⁹

• Belirlilik Takısı (Definite Article/ أداة التعريف)

Araştırmalar Arapçadaki “belirlilik takısı” almış bazı isimlerin metinsel bağdaşıklık sağladığını göstermiştir. İbn Hişâm [ö. 761 h.], “belirlilik takısı”nı üzerinde uzlaşılan bir ismi belirlemesi açısından “uzlaşımaya dayalı belirleyici” (عهديه) ve sözcüğün türüne işaret etmesi açısından “cins isim belirleyicisi” (جنسية) olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir³⁰. Ayrıca bilgin, belirlilik takısının “uzlaşımaya dayalı belirleyici” (عهديه) türünü, belirlediği ismin nasıl bilindiğine bağlı olarak; “metin bağlamıyla anlaşılabilir” (معهود ذكرى), “dünya bilgisiyle anlaşılabilir” (معهود ذهني) ve “metin dışı bağlamla anlaşılabilir” (معهود حضورى) olmak üzere üçe ayırmıştır. Bilginin verdiği örneklere bakıldığında konu açıklığa kavuşmaktadır:

﴿كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿۶﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ ﴿۷﴾﴾ 73/15-6

(Firavun'a [bir] elçi gönderdiğimiz gibi ... ve Firavun elçiye isyan etti.)

﴿فِيهَا مِضْبَاحٌ مُّضْبَاحٌ فِي رُجَاةِ الرَّجَاةِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ ﴿۳۵﴾﴾ 67/35

²⁹ Esed, Muhammed. (2002). *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*. Çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yay. (Yukarıdaki ayetin ve çalışmada geçen diğer ayetlerin çevirisinde Esed'in çalışmasından yararlanılmıştır.)

³⁰ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemâlu'd-Dîn b. Yûsuf b. Ahmed İbn Abdullah, *Muğni'l-Lebib 'an Kutubi'l-E'ârîb*. (Tah. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdu'l-Hamid). Beyrût: el-Mektebutu'l-'Asriyye, 2005, C. 1, s. 61.

(içinde **bir kandil**... o kandil ki sırça fanus içindedir. O fanüs ki inci [gibi parıldayan bir yıldızdır sanki!])

Bu iki örneğe bakıldığında başında belirlilik takısı bulunan isimlerin belirsiz biçimlerinin metnin öncesinde yer aldığı görülür. İbn Hişâm böyle bir durumdaki belirli isimlerin zamir işlevi gördüğünü belirtmiştir. Söylebilim terminolojisiyle metin içi ön gönderim işlevi görmekte ve metinsel bağdaşıklık sağlamaktadır.

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ 48/18

(O ağacın altında sana bağlılıklarını bildiren mü'minlerden Allah razı olmuştu.)

Bu örnekteki belirlilik takısıyla belirli "ağaç" isminin hangi ağaç olduğu alıcının/okuyucunun geçmiş/mevcut bilgisiyle anlayabileceği bir durumdur. Bu tür belirlilik olgusu, bir anlamda dünya bilgisine gönderimde bulunmaktadır.

(جاءني هذا الرجل)	(Bu adam bana geldi)
(يا أيها الرجل)	(Ey adam)
(خرجت فإذا الأسد)	(Dışarı çıktım birde ne göreyim arslan!)
(الآن)	(Şimdi!)

Yukarıdaki örnekler ise metin dışı bağlamdan anlaşılabilen ya da dinleyicinin/okuyucunun zihninde o anda varolan başında belirlilik takısı bulunan sözcükleri içeren yapılarıdır.

İbn Hişâm belirlilik takısının "cins isim belirleyicisi" (جنسية) türüyle ilgili şu örnekleri vermiştir:

﴿وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا﴾ 4/28

(İnsan zayıf yaratılmıştır.)

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾ 103/2

(Gerçek şu ki insan ziyandadır.)

Görüldüğü gibi bu türün herhangi bir gönderim ve bağdaşıklık işlevinden bahsetmek zordur. Araştırmalarda belirlilik takısının "metin bağlamıyla anlaşılabilir" (معهود ذكري) tipinin dışındakilerde metin bağdaşıklığı rollerinin bulunmadığına işaret edilmiştir³¹. Ancak metin bütünlüğü, tutarlılığı ve bağdaşıklığı oluşumu sürecinde mevcut dünya bilgisinin (öğrenilmiş bilgi-

nin) ve metin dışı bağlam/ durumsal bağlamın önemi gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Geleneksel gramer çalışmaları çerçevesinde zamirler, işaret isimleri, bağlayıcı isimler, belirlilik takısı vb. konular oldukça ayrıntılı biçimde incelenmiş, bilimsel anlamda klasik dönem şiiirleriyle ve Kur'ân'dan ayetlerle örneklendirilmek/delillendirmek suretiyle güçlendirilmiş ve bu çalışmalar, halen günümüz çalışmalarına kaynak teşkil etmektedir. Öte yandan bu çalışmaların durağan bir inceleme biçiminde ve ağırlıklı olarak tümce düzeyiyle sınırlı olduğu görülür.

Başta zamirler olmak üzere işaret isimleri, bağlayıcı isimler, belirlilik takısı, tümce içindeki işlevlerine ek olarak metin içi ve metin dışı gönderimsel işlevlere sahiptir ve bu işlevler metni bağdaşık kılmaktadır. Çalışmada bu düşünce ve bulgudan hareketle bu konuların soyutlama yoluyla metin bağlamından bağımsız salt zamir, işaret ismi vb. olarak incelenmesinin önemini yadsımadan "metinlerin bağdaşıklık oluşumuna yardım eden unsurlar olarak ve en önemli işlevlerinden biri olan gönderimsel işlevlerine dikkat çekilmiştir. Zaten bilindiği üzere ne sözcüklerle ne de tümcelerle iletişim kurulmaktadır. İletişim bizatihi metinlerle/söylemlerle sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu durum hem metinlerin daha doğru anlaşılması / çözümlenmesi hem de dil öğretimi/öğrenimi sürecinde hep göz önünde bulundurulması gereken bir yaklaşım biçimidir.

³¹ eş-Şâviş, a.g.e., C. 2, s. 1029.